

АЛЕКСАНДРА БУЛАТОВИЋ

Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду
aleksandra.bulatovic@instifdt.bg.ac.rs

НЕМАЊА ЈОВАНОВИЋ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду
n.jov92@gmail.com

Шта је у имену: дефиниција организованог криминала

Овај рад даје увид у појавност организованог криминала као историјског и као савременог феномена и разматра питања његовог разумевања и дефинисања. Пошто је друштвени амбијент дефинишући за улогу и значај које организовани криминал има у друштву, у раду се указује на утицај политичког контекста на његово одређење приказом генезе криминалног организовања. У раду је понуђена и анализа суштинских појмовних веза између схватања организованог криминала, пре свега у оном смислу у коме се она рефлектовала у нормативи, будући да су нормативна одређења кривичног дела организованог криминала увек под утицајем схватања о томе како организовани криминал генерише друштвену опасност. Оваквим освртом на настанак норми којима се регулише кривично дело организованог криминала, аутори настоје да дају допринос продубљеном разумевању изазова у друштвеној контроли ове друштвено деструктивне појаве.

Кључне речи: друштво, организовани криминал, банда, дефиниције организованог криминала нормирање

What's In a Name: Definition of Organised Crime

This paper provides an insight into the phenomenology of organised crime as a historical and contemporary experience, and discusses issues related to understanding

and definitions. Since the social environment determines significance of organised crime in society, the paper highlights influence of political context in normative design of organised crime acts through the presentation of the genesis of criminal organisation. The paper also offers an analysis of the essential conceptual connections between various understanding of organised crime, primarily in the sense in which it is reflected in the norms, given that normative definitions of organised crime are typically influenced by the understanding of how organised crime generates social danger. By offering historical and anthropological overview of organised crime normative regulation, the authors seek to contribute to a deeper understanding of this socially destructive phenomenon and related challenges in social control state of affairs.

Key words: society, organised crime, gang, definitions of organised crime, normative interpretation

Друштвена свест о угрожености општег интереса тешко се и споро формира и нормално је да тај процес неко време касни јер се појава прво мора манифестовати да би се на њу реаговало. Од како постоји писана историја, бележе се различите појаве које данас доводимо у везу са организованим криминалитетом.¹ Што је друштво организованије и друштвене појаве постају комплексније, па тако и криминалитет. Имајући у виду овај развојни аспект, организовани криминалитет се може сматрати суштински модерним феноменом (Galeotti 2004, 1–7).

Израз „организовани криминал“ је први пут употребљен 1725. године, у тадашњој Енглеској, да би се кривично гонио Џонатан Вајлд (Jonathan Wild), криминалац кога је краљ Џорџ I (George I), представник тадашње највише власти у држави, штитио од гоњења. Вајлд је организовао групу криминалаца која се бавила крађом, преварним изнуђивањем новца од власника украдених ствари као и препродајом украденог. Криминалну делатност Вајлд је обављао као облик пословања, користећи међународне везе у оквиру мреже коју је успоставио у Енглеској, Француској, Холандији и Белгији (Howson 1970, 241; Janković & Janković 2014, 137). Тек два века касније, криминалитет је почео да се у све значајнијем обиму испољава у облицима који су иницирали јавни и стручни дискурсу о феномену означаваном парадигмом „организовани криминал“, али до данас нема недвосмисленог опредељења шта све улази у са-

¹ На пример, у античко време је забележена пиратерија.

држинско поље организованог криминалитета нити који су његови конститутивни елементи.

Криминалитет је посебан, комплексни друштвени феномен који се дефинише као социјални и лингвистички конструкт, уз помоћ два свестрана критеријума, кумулативно. Један критеријум је угрожавања друштва или изазивање стварне штете по друштво појединачним људским поступцима због чега такво понашање није друштвено прихватљиво. Међутим, не одређујемо свако друштвено неприхватљиво понашање као криминал. Други критеријум на основу ког се криминалитет дефинише као друштвени конструкт јесте његово кривичноправно нормирање, што се у духу традиционалног правничког образовања описује латинском фразом *nullum crimen sine lege* („нема злочина без његовог одређења кривичним законом“).

Савремена епоха је донела пораст укупности кажњивих понашања и бројност нових појавних облика нарочито тешких казњених дела међу којима организовани криминалитет доминира дискурсом, независно од вредновања друштвене опасности коју представља, али, упркос томе, дискрапанација на плану заједничког нивоа терминологије и комуникације о овом феномену опстаје до данас (Reinares & Resa 2014).

Актуелна епоха је испуњена „универзалистичком глобалистичком перспективом која се све више испуњава са наднационалним садржајима“ (Stepić 2010, 138). „Транснационализација“ савременог света, као глобализација у различитим институционалним процесима и обрасцима друштвених односа, праћена је и специфичним трендовима криминалних тржишта који усмеравају криминал изван традиционалних, локалних димензија и подстичу ширење активности изван своје матичне територије. Тако процес глобализације повећава осећај несигурности у свету угрожавањем самог идентитета једне земље, укључујући и облик владавине, њену политику и начин на који се перципира од стране других држава у међународним односима.

Глобализација означава објективне процесе који обележавају свет савремене епохе. Проток роба и услуга, независно од тога да ли су у питању легалне или илегалне пословне трансакције, функционише изван традиционалних, националних оквира, а нови, универзални хоризонти настају у разним сферама друштвеног живота. Одвија се технолошка еволуција услед које се смањују удаљености и време потребно за комуникацију. Својеврсна компресија времена и простора подстиче повећавање флукуације и повезивање ста-

новништва. Повезивање у социјалној сфери прати међузависност јер се усвајају супериорније форме, које се сада, истоветне или сличне, могу наћи готово у сваком кутку света и сваком аспекту друштвеног универзума.

Парадигма „транснационални криминал“ настаје у криминолошкој перспективи, средином 1970–их, када је у оквиру Организације уједињених нација (у даљем тексту скраћено: УН) овај израз почео да се употребљава да би се означиле одређене криминалне активности које превазилазе националне јурисдикције.

Умрежавање под утицајем глобализације изазвало је и експоненцијално ширење транснационалног криминала, па су УН 1995. године идентификовале осамнаест категорија транснационалног криминалитета међу којима преовладавају видови организованог криминала, дефинишући га као кривична дела у чије је извршење и превенцију њихових директних или индиректних последица укључено више од једне земље (UN 1995, 4–14). Данас је „транснационални организовани криминал“ постао универзално прихваћен исказ за објективно дефинисан друштвени феномен чија транснационална природа омогућава успостављање криминалних мрежа преко граница, превазилажење културних и језичких разлика у извршавању инкриминисаних активности, флексибилне односе, софистицираност у начину деловања, као и све шири домашај у свету.

ПОЧЕЦИ ГЕНЕРИЧКОГ ДЕФИНИСАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Институционализовано проучавање неког феномена показује како структуре и механизми сарадње у друштву и друштвене контроле усмеравају понашање људи сходно формалним (право) и неформалним нормама (морал, обичај). Значај институционализованог приступа у проучавању у вези је са чињеницом да резултати таквог проучавања резонују у свим сферама друштвеног живота, од права и политике до културе (Considine 2005, 2; Sapru 2011, 36).

Почетак савременог институционализованог проучавања организованог криминала, у националним оквирима, везује се за западну цивилизацију и географски се смешта у САД, а временски у 1929. годину. Тадашњи председник САД Херберт Хувер (Herbert Hoover) формирао је једанаесточлану комисију на чијем челу је био Џорџ Викаршам (George Wickersham), некадашњи федерални тужилац. Задатак овог националног *ad hoc* образованог истражног тела које се жовијално назива Викаршамова комисија, био је да одреди

узроке криминала у САД и препоручи смернице за његову превенцију (Gaines & Miller 2015, 137).

Било је потребно осветлити и дефинисати проблем како би институције могле да конструишу адекватан одговор. Непосредан повод за рад Викершамове комисије био је захтев администрације САД да се процене резултати спровођења прописа о прохибицији током претходне деценије. Резултат ове процене осветлио је улогу прохибиције у САД у подстицању развоја организованог криминалитета јер се, захваљујући криминализацији промета алкохолних пића, створило ново илегално тржиште са великом потражњом за незаконитом робом (Lehman & Phelps 2005, 371). Викершамова комисија је организовани криминалитет одредила као тип криминалног предузетништва који је био у значајној мери у спрези са законитим пословањем и јавним службеницима (Lester 1997, 1–15). Ипак, извештај Викершамове комисије није подстакао интересовање за концепт организованог криминала код Савезног истражног бироа (на енглеском: Federal Bureau of Investigation, даље у тексту скраћено: FBI), који је федерална, национална институција примарне надлежности у спровођењу закона. Легендарни, дугогодишњи директор ове кључне институције Џ. Едгар Хувер (J. Edgar Hoover), сматрао је да нема доказа да је организовани криминалитет феномен изван локалног, тј. да је општег карактера (*von Lampe* 2001, 106). Иако је након објављивања извештаја Викершамове комисије, организовани криминал ишчилио из интересовања јавности, он је наставио да пролази кроз метаморфозу, добијајући у диверсификацији и динамици. Вилијам Ремзи Кларк (*William Ramsey Clark*) то представља у књизи „Криминалитет у Америци“ на следећи начин: „захтеви тржишта, као и жеља за успехом у својим подухватима и заштитом од полиције нагнали су свет криминала да се организује“ (Klark 2009, 53).

Континуирано ширење деловања организованог криминала је 1951. године индуковало формирање посебне комисије у оквиру горњег представничког дома САД, на чијем је челу био сенатор Естес Кефавер (*Estes Kefauver*), како би, у националним оквирима, истражила улогу организованог криминала у трговинским трансакцијама. Значај закључака Кефаверове комисије јесте увођење промена у перцепцију јавности: организовани криминал је постао феномен који се проширио у националним границама и угрожава заједницу изнутра. Ова комисија је засновала своје налазе на изјавама више од 600 сведока, са циљем доказивања сицилијанско-италијанског карактера организованог криминала у САД, што говори о већ тада

широко увреженом виђењу организованог криминала као мафијашке организације, а које је почело да се и широко експлоатише у популарној култури.²

Истрага подкомитета Сената САД 1963. године, на чијем је челу био сенатор (Џон Макклилан (John McClellan)), утврдила је постојање хијерархијски организоване структуре која је именована као *Cosa Nostra* (у преводу са италијанског: наша ствар) – криминалне организације, чији су припадници криминалци италијанског етничког порекла, формиране са циљем да се бави криминалом, а засноване на сарадњи успостављеној међу професионалним криминалцима.³ Тако је у САД утврђена слика о италијанској мафији као прототипу организованог криминалног удруживања, заснованом на хијерархијском моделу, према коме се организовани криминалитет генерички одређује као група учинилаца која делује заједно, дугорочно, чинећи кривична дела ради стицања добити, а уз претњу насиљем. Оваквим разумевањем феномена организованог криминалитета пажња се усмерава на актере организованог криминала, извршиоце, а концепт везује за одређени етнички идентитет. А израз „мафија“ који је оригинално означавао само сицилијанско-италијанске организоване криминалне групе, постао је синоним за организовани криминалитет – створен је стереотип који од тада доминира у општем поимању ове појаве. Ово је само потврдило већ укорењену перцепцију по коме се организовани криминал објашњавао етничком припадношћу актера, а не активностима, упркос чињеницама које су упућивале на закључак да различите етничке групе учествују у организованом криминалу. У литератури се овакво расуђивање квалификује као „етничка замка“, јер се појава објашњава етничком припадношћу извршилаца, а не самим криминалним понашањем (Albanese 2004, 11).

С обзиром на значај дефинисања облика криминалитета и у практичном смислу, због реаговања и поступања, системски дефи-

² На пример, новела „Кум“, чији је аутор Марио Пузо (Mario Puzo), објављена 1969. године, када је екранизована 3 године касније, досегла је планетарну популарност.

³ Чини се да је *Cosa Nostra* утицала да се за означавање криминалних организација, поред израза мафија, банда, односно „ганг“ према енглеској речи *gang* у значењу: банда, у стручном и академском дискурсу утврди употреба речи „синдикат“ приликом означавања удружења чији припадници обављају међусобне трансакције, уз ризик минимизован партнерством у оквиру удружења. Сама реч потиче из античког грчког језика. Реч *σύνδικος* значи „онај који се брине о некој ствари“, те етимолошки, израз синдикат подразумева, у извесном смислу, органску заједницу чији је интерес изнад сваког другог интереса (O'Donnell 1990, 239).

цит у погледу одређења организованог криминалитета подстакао је теоријске напоре да се генерички дефинише садржај организованог криминалитета, односно да се одреди тако да одражава оно што је уопштено, заједничко, исте врсте, као и да се утврди његов обим као појма. Та иницијална настојања да се генерички дефинише организовани криминалитет кретала су се у широко постављеном оквиру семантичких координата парадигме „организовани криминал“, уз примарну доминацију оријентације у односу на учиниоце дела (Albini 1988, 338–354; Beare & Martens 1998, 398–427; Desroches 2003, 237). У литератури се уобичајено истиче пионирски допринос неколицине аутора који је утицао на развој теоријске мисли о организованом криминалитету и на законодавна и догматска решења у САД. Оно што је заједничко овим ауторима јесте да испитују овај феномен кроз хијерархијске структуре и односе моћи у криминалним организацијама, придајући значај етничкој припадности чланова организација.

Доналд Креси (Donald Cressey) је творац најутицајнијег одређења организованог криминалитета у периоду почетне консолидације дефиниције концепта који се у литератури уобичајено означава као традиционално. Он је своје увиде о овом феномену конструисао на идеји о својеврсном удруживању у структуре састављене од релативно малих група у оквиру криминалног подземља, формиране као криминалне организације мафијашког типа, на фамилијарним односима, које карактерише одређена етничка припадност, и које делују тајно са циљем да врше кривична дела одређеног типа (Cressey 1969). Ове организације су дубоко инфилтриране у легалне пословне токове, а, паралелно с тим, баве се и изнуђивањем, клађењем, илегалном трговином и коцкањем (Akers & Matsueda 1989, 423–438). То су хијерархијски структуриране бирократске организације која окупљају криминалце италијанског етничког порекла, у којима влада строга подела рада на основу утврђених улога припадника организације који се стриктно придржавају утврђеног кодекса понашања.⁴ Значај оваквог приказа организованог криминала је у обликовању експлицитног модела који је могуће поредити са другим моделима.

Џозеф Албини (Joseph Albini) је своје виђење супротставио одређењу организованог криминалитета као ригидне, унифициране, бирократизоване организације у којој је руковођење централизовано, а

⁴ У овај кодекс је уграђено пет основних принципа: лојалност, рационалност, част, храброст и посвећеност. (Fulcher & Scott 2007, 263)

статус појединца круто постављен у оквирима неке врсте тајног удружења, дефинисаног као лабав тип мреже заснован на односу патрона који штити клијента, дакле, подразумева асиметрију моћи. Перспективу за одређење неке криминалне активности или низа кривичних дела, као дела организованог криминала, Албини темељи на схватању да група учинилаца, која делује заједно, чинећи кривична дела у континуитету, на тај начин фактички формира криминалну организацију, а не бирократску хијерархију, која се састоји од посебно устављених нивоа унутар те хијерархије.⁵ Албини сматра да је организација онај елемент који би се у схоластичкој традицији означио као *differentia specifica* – онај елемент који формира разлику својствену искључиво једном предмету или појави на основу чега препознајемо различите феномене. За њега криминална организација није формална структура, већ динамичан систем у коме етничка компонента нема улогу, и то систем лабаво структурираних односа који функционишу првенствено на основу заинтересованости учесника за сопствено благостање. Албини ово описује као однос заштитника, „патрона“ и клијента (*patron-client relationship*).⁶ Онај ко има највећу моћ, те је у стању да омогући највећи обим услуга, фактички обезбеђује заштиту, па је примереније овај однос поредити са средњевековним, феудалним системом, односно, разумети га као однос између суверена и вазала (Hagan 2008, 412). Овакво виђење организованог криминала као феномена Албини заснива на идеји да се приликом извршавања кривичног дела у коме учествује два или више лица, користе методе деловања чији је крајњи циљ вршење дела на групни начин, независно од чињенице њихове специјализације која се врши у оквиру одређеног облика групне структуре у којој постоји нека форма лидерства. Како указују савремени теоретичари, Мајкл Вудивис (Michael Woodiwiss) и Џон Конклин (John Conklin), кључни допринос оваквог разумевања организованог криминалитета је у деконструкцији културног мита о италијанској мафији као доминантној хијерархијској манифестацији организованог криминала у Америци. Ову оцену поткрепљују подаци о постојању криминалних синдиката у Америци пре

⁵ Као основне модалитете појавности криминалне организације разликују се политичко-социјални, насилнички, групни и удружени организовани криминалитет (Albini & McIlwain 2012, 73).

⁶ Клијентелизам у општем смислу представља неоправдани утицај на структуру, процес или резултат процеса у сврху остваривања нетранспарентног индивидуалног или групног циља.

таласа италијанских имиграната и различитих врста организованих криминалних група које се доводе у везу са реализацијом обимних активности (Woodiwiss 2004, 230–240; Conklin 2011, 379).

Један од могућих теоријских приступа разумевању структуре организованих криминалних група јесте употреба типологије. Мајкл Малц (Michael Maltz) је теоретичар кога не напушта упорност у настојању да дође до функционалне одреднице организованог криминалитета, јер се на основу дефиниције одлучује о распоређивању ресурса за сузбијање и процењује ефикасност у превенцији и контроли (Maltz 1976, 338–346; Maltz 1986, 21–35; Maltz 1994, 21–38). Овај аутор је први који је, у околостима комплексних интеракција, типологију употребио као концептуално средство у изучавању феноменологије организованог криминалитета. Полазећи од става да организовани криминалитет није могуће одредити на свеобухватан начин, Малц се определио за типолошки приступ у дефинисању, на основу ког је формирао функционалну дефиницију организованог криминалитета. Овакав приступ фокусира начин извршења дела, сврху која може бити економске и/или политичке природе и у највећем броју случајева је усмерена на моћ, и начин извршења дела, који може бити путем насиља, економске моћи или преварно. Обједињујући сазнања дотадашњих истраживања, Малц је направио компилацију карактеристика специфичне манифестације овог типа криминалитета обухватајући: насиље, корупцију, софистицираност, континуитет, структуру, дисциплину, обављање више различитих „бизниса“, укљученост у легалне пословне токове и ритуале повезивања. Ове особености чине заједничке карактеристике организованог криминалитета и, као конститутивни елементи, обухватају развијену организациону структуру, организовану криминалну активност онтолошки посматрано, специфичан начин вербалне комуникације и специфична правила, постојање неког ко је „главни“ у организацији и постојање „криминалне завере“ „криминалног синдиката“. У оквиру листе дефинишућих карактеристика организованог криминалитета, као генеричка својства, Малц је одредио употребу насиља и корупције, континуитет у организацији дела и начин, односно разноликост вршења дела. Међутим, само су употреба насиља и корупције карактеристике које су неопходне да би организација постојала, док су континуитет у организацији дела и начин, односно разноликост вршења дела, категорије окарактерисане као потребне за извесне врсте дела, али не и за свако дело које се извршава на организован начин. На основу ових референтних тачака, Малц је понудио дефиницију организованог криминала (чији се елементи дефинисања међусобно не

искључују, тако да било који од њих или њихова комбинација задовољавају захтев дефинисања), која као такво одређује дело извршено од стране два или више лица која имају намеру да удружени остварују криминалне циљеве, односно да врше кривична дела (Wright 2006, 49). У литератури, оцена овог теоријског доприноса фокусира значај дате аргументације о семантичком проблему са којим се суочавамо приликом дефинисања организованог криминалитета, јер се он односи и на одређено понашање или дело и, у генеричком смислу, на извршиоце, тј. ентитет у оквиру кога они делају.

У криминолошкој литератури ауторитативна оцена која се односи на пионирска истраживања о организованом криминалу указује на то да су анализе организованог криминалитета у почетној фази теоријског промишљања превиделе теме као што су суштинско значење организовања криминала, начин на који криминална организација пружа подршку својим члановима и које врсте криминала могу бити организоване. Основну црту почетних генеричких дефиниција организованог криминалитета као и бројних других које су настајале у каснијим периодима еволуције одређења појма овог феномена, језгровито коментарише Ђорђе Игњатовић, учевајући екстензивност тих дефиниција која је условила приговор да не пружају довољно елемената за разликовање између између организованог и конвенционалног криминала (Ignjatović & Škulić 2010, 31). Почетна одређења о криминалној организацији као носиоцу схватања организованог криминала изазивала су конфузију у односу на професионални криминал као посебан тип криминалитета. И најубичајенија кривична дела, као што је пљачка, могу се извршити на високо организован начин, а да ипак та дела не спадају у домен организованог криминала. Како се организовани криминал доводи у везу са кривичним делима извршеним у име или од стране „криминалне организације“, тиме се он суштински издваја од такозваног „класичног“ или конвенционалног криминала, јер овај други, без обзира на ниво организованости у самом чињењу кривичног дела и без обзира на озбиљност кривичних дела, не мора бити у вези са активностима било какве криминалне организације.

ПРЕЛАЗНЕ ОПЕРАТИВНЕ ДЕФИНИЦИЈЕ ЗАСНОВАНЕ НА НАЧИНУ ЧИЊЕЊА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Сазнања о историјату, структури и другим елементима деловања организованог криминала у САД нису преточена у дефиницију. Даља генеза дефинисања се последично испољила у промени односа FBI

према организованом криминалитету, одн. новелирањем прописа како би се он успешније сузбијао. Прве нормативне промене су уведене 1968. године, усвајањем закона (*Omnibus Crime Control and Safe Streets Act*, у преводу: Општи закон о контроли криминала и безбедном кретању) који је омогућио широку примену прислушкивања као посебне истражне радње уз примену техничких средстава и метода (Sheridan 1975, 351).

Овај закон одређује организовани криминалитет више у односу на учиниоце, а мање као незаконите активности – организовани криминал је вршење незаконитих активности чланова високо организованог удружења чији чланови на високо организован начин, дисциплиновано, сходно својој позицији унутар организације, учествују у прибављању незаконите робе и пружању незаконитих услуга, што укључује али није ограничено на коцкање, проституцију, зеленашење, наркотике, рекетирање, тј. изнуду у вези са организацијом рада од послодавца, синдиката или обоје, као и друге незаконите активности. Две године касније, усвојена су два нова законска акта који ће у наредним деценијама одредити правац кривичноправног реаговања на овај феномен у САД: законски акт намењен контроли организованог криминала (*The Organized Crime Control Act*, у преводу: Закон о контроли организованог криминала) и пропис истог ранга о спречавању прања новца усмерен на тајност банкарских података (*Bank Secrecy Act*, у преводу: Закон о банкарској тајни).

Кључни садржај прописа о контроли организованог криминал је дефинисан његовим делом који се уобичајено именује као „RICO закон“ (према акрониму пуног назива тог сегмента прописа на енглеском језику: *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*, у преводу: Закон о организацијама које се баве рекетирањем и корумпирањем) са циљем да се казне појединци ангажовани у моделу активности типа рекетирања, што представља изнуђивање, или наплату незаконитог дуга, који су у законом спецификованом односу са криминалним предузећем. RICO закон је представљао радикално нов, правни приступ истрази и кривичном гоњењу организованог криминала.

Овај пропис намењен сузбијању организованог криминала, није усмерен на онеспособљавање појединаца већ против „криминалног предузећа“. Њиме је омогућена селективна примена против организованог криминала путем кривичног гоњења за изнуду и инвестирање новца стеченог на тај начин, увођењем нових прав-

них института као што су заштићени сведок, нагодба са тужиоцем и смернице за одмеравање казне.⁷

Закон о банкарској тајни је пропис који у циљу спречавања прања новца и предвиђа мере којима се задире у тајност банкарских података (Abadinsky 2016, 301). Истовремено, омогућена је заплена покретне и непокретне имовине стечене криминалним активностима што представља, у односу на дотадашњи приступ заснован на затворском и новчаном кажњавању, примену специфичног концепта борбе против организованог криминалитета који је утемељен на слабљењу финансијске моћи криминалних организација (Hagan 2008, 428).

Иако је у два претходно поменута специфична законска прописа из 1970. године изостављена дефиниција организованог криминала као феномена, они се од тада користе као главно средство у борби против организованог криминала у САД. Примена одредби ових закона допринела је новим увидима у феноменолошкој равни проучавања организованог криминалитета. Након периода у ком су дискусијама о организованом криминалиту доминирале расправе о организованом криминалиту у којима су се разматрале криминалне организације, испитивањем оног што чини *modus operandi* започела је нова фаза у проучавању тих организација и природе њихових структура. Разумевање организованог криминала као појаве помера се од идеје о субстантивном кршењу закона, ка активностима које су у вези са тим кршењем и које су континуирано предмет интересовања институција попут криминалистичко-обавештајних агенција и институција надлежних за спровођење закона где је аналитички приступ у другом плану у односу на оперативну перспективу (Maltz 1994, 22).

У перспективи која фокусира начин чињења, основ за утврђивање да ли је реч о организованом криминалу идентификује се као утврђивање карактеристичних дела која се врше у оквиру, по правилу, законом дефинисаних параметара, као што су изнуда, крађа, кривична дела у вези са дрогом, одређене врсте преваре као што је превара путем поште или превара у вези са вредносним папирима. Ангажман у моделу активности који у смислу дефиниције опредељује неко поступање као дело организованог криминала, осим ор-

⁷ „Криминалним предузећем“ у смислу RICO закона сматра се појединац, партнерски однос, привредни субјект или било која група појединаца који су фактички у вези, иако нису ни у каквој законској вези и нису правно лице. То укључује сваку врсту пословања независно од тога да је оно легално или не. У пракси се овај појам може мењати, с обзиром на флуидну природу организованог криминала.

ганизованости и кооперативности више извршилаца дела, подразумева коришћење насиља и корупције којима се олакшава вршење кривичних дела, прикривање криминалних активности кроз легалне делатности и корпорације и прибављање профита као основни циљ (Adamoli et al. 1998, 7).

Ралф Салерно (*Ralph Salerno*) и Џон Томпкинс (*John Tompkins*) представљају динамику деловања организованог криминала, указујући на промене услед којих се класично стратешко и тактичко деловање у виду насиља, подмићивања и изнуда, замењује незаконитим али и законитим пословним активностима, укључујући и оне који се, по укупним карактеристикама, могу окарактерисати као пословни подухвати највећег значаја јер је ту реч о „консензуалним кривичним делима“, делима која су жељена од стране конзумента (Salerno & Tompkins 1969, 225).

Летиција Паоли (*Letizia Paoli*) и Петрус ван Дајн (*Petrus van Duynе*) су теоретичари који организовани криминал дефинишу спајајући активности и структурне елементе у организацији кривичних дела. Они сматрају да су кључни аспекти дефинисања организованог криминалитета обезбеђивање незаконите робе и услуга и постојање криминалне организације великих размера (van Duynе 1997, 202; Paoli 2002, 52).

На сличан начин размишља и Клаус фон Лампе (*Klaus von Lampe*), који дефинише организовани криминал као дело два или више лица која се континуирано и на основу поделе рада баве криминалом са циљем стицања профита или моћи (von Lampe 2001, 112). Нестор Куракис (*Nestor Courakis*) и Јаков Гилинскиј (*Yakov Gilinskiy*) су аутори који оваквом одређењу прикључују и идеју о хијерархијски структурираним групама које подривају државну контролу (Courakis 2001, 198; Gilinskiy 2006, 259–292).

Без обзира на врсту дела организованог криминала (дела која стварају криминални профит, дела која поспешују профитна кривична дела и (пара)легалне активности организованог криминалитета), примена корупције као методологије рада, коришћење насиља, континуитет и укључивање у активности више организованих група једнозначно се препознају као начин деловања свих организованих криминалних група.⁸

⁸ Значај околности да је неко кривично дело извршено на организован начин појављује се као „квалификаторна или као околност приликом одмеравања казне“ (Ђорђевић 2012, 265).

Синтетички приступ бројним настојањима да се одреди што чини *modus operandi* тих организација подразумева утврђивање низа карактеристика као што су употреба корупције и насиља, суптилност и континуитет у деловању, структурирано и дисциплиновано поступање, диверсификација активности путем деловања више организација („криминалних предузећа“), учешће у законитом пословању и повезивање посредством ритуала. Међутим, иако све организоване криминалне групе имају неку структуру, није могуће утврдити универзалност ових карактеристика ни у погледу начина деловања ни у погледу структуре. Да би то сликовито представио, Michael Levi користи метафору о „Роршаховој мрљи“, да би истакао да гледајући тај недефинисан облик свако види неке особености које други не виде.⁹ Организовани криминал као појава иницира такво приписивање карактеристика на основу којих се конструишу објашња из свих делова могућег спектра дефинисања његове појавности (Levi 2002, 887). Транснационална димензија организованог криминала на коју од 90-их година XX века указују УН и друге међународне организације само додатно проширује тај спектар објашњења указивањем на раст прекограничних криминалних активности.

НАСТАНАК КРИМИНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИЗ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ФОРМИ БАНДИТИЗМА

Током историје се организовани криминалитет испољавао у разним облицима. Писана историја бележи случајеве које данас препознајемо као пиратерију, разбојништва, фалсификовања, преваре, трговину украденом или нелегалном робом и услугама, независно од концептуалних потешкоћа у дефинисању организованог криминалитета. Те активности представљају криминалне радње које се врше плански, а не импулсивно или спонтано, а поступање од стране извршилаца (криминалаца) одвија се у неким оквирима социјалног организовања (von Lampe 2001, 102). Ова перспектива је уграђена у темеље дискурса о историјским коренима организованог криминалитета које теоретичари налазе у традиционалним бандама. Етиологија речи „бандит“ је у вези са именовањем оних који су прекршили норму заједнице којој припадају, те су због тога означавани као „људи ван закона“. Тиме се утврђивало да за њих не важе редовна правила ин-

⁹ Херман Роршах (Hermann Rorschach) је швајцарски психијатар који је креирао врсту тзв. пројективног теста за откривање динамичке и структуралних особина личности у коме се као средство користи мрља мастила.

тераkције с институцијама у заједници, тј. да их заједница одбацује и сматра да би их требало одстранити. Као синоним за реч „бандит“ користи се реч „одметник“ у намери да се означи онај ко се определио да се бави криминализованим активностима и чији начин живота представља стално избегавање институционалног санкциони-сања. Феномен одметништва се историјски јавља и као „социјални бандитизам“, односно друштвено условљен хајдучки, устанички или герилски покрет, са циљем да обезбеди заштиту социјалних интереса у најширем смислу тог израза, од етничких, преко политичких до класних, и „лежи у основи државности и националног идентитета многих европских и америчких држава“. На тај начин појам бандитизма се проширује и постаје политички и идеолошки феномен (Nedeljković 2006, 235–269).

Као варијетет организоване криминалне групе, банда (у англо-саксонској традицији се именује као *gang*, па се, сходно томе, припадници организованих криминалних група колквијално називају: „гангстери“) темељи се на њеној структурираности. Традиционалне банде су се формирале као носиоци одређене криминалне традиције која се касније уобичавала у дефинисане криминалне организације које извршавају инкриминисана дела. Банда је група која је у одређеном степену организована зарад вршења инкриминисаних дела, у извесном континуитету, чији је циљ прерасподела богатства употребом насиља од стране за такве активности одређених припадника групе (Hauck & Peterke 2010, 412).

Бандитизам показује значајне варијације у форми и зато одређење комплексног односа између појединаца, динамике колективног понашања и процеса друштвених промена омогућава разумевање банде као криминалног феномена и, уз одређивање социјалних, економских и културних фактора, етиолошко одређење криминалне организације (Sánchez-Jankowski 2003, 192). Фелиа Алум (Felia Allum) и Панос Костакос (Panos Kostakos) настоје да укажу на универзални карактер бандитизма, јер се као феномен јавља у свим друштвима када су у свом развоју позиционирана на размеђи између племенског и рођачког типа друштвене организације на једној страни, и савременог, индустријског друштва на другој (Allum & Kostakos 2010, 1–12).

У савременој литератури се првенствено анализирају искуства САД (Pavićević & Bulatović 2017, 48). Милан Шкулић истиче да је САД „држава која се, у историјском смислу посматрано, прва сусрела са изузетно значајним облицима савременог организованог криминалитета“, јер су значајни облици криминалног организовања на те-

риторији САД дали обиље материјала за анализу што је мотивисало бројне ауторе да својим истраживањима и анализама битно формирају корпус литературе о овом феномену (Škulić 2015, 55).

У урбаним центрима САД, током касног XX века, формирале су се уличне банде што је донело нов, еволуирани амерички тип организованог криминала (Smith, Rush & Burton 2013, 1–18). Саша Недељковић истиче да „тек с развојем индустрије и капитализма, односно, с миграцијама из неразвијених земаља у развијене земље, и из неразвијених крајева у развијене крајеве исте земље, долази до дисперзије и интернационализације организованог криминала и до његовог пуног сазревања у етничком и националном смислу“ (Nedeljković 2006, 242). На овај начин се иницира фокусирање етиологије америчког типа организованог криминалитета и указује на одговарајуће аргументе који то оправдавају.

Особености традиционалних банди настају у процесу диференцијације, а препознају се као елементи криминалне поткултуре која се јавља и развија захваљујући специфичном окружењу и у оквиру које се припадници друштва ван стандардних друштвених токова адаптирају (Ignjatović 2006, 191). Студију о томе, поткрепљену обиљем историјских чињеница, израдили су Џејмс Ховел (James Howell) и Џон Мур (John Moore), за потребе Министарства правде САД. Наглази ове студије потврђују традиционално гледиште у криминологији по коме су урбани услови обезбедили окружење које је омогућило развој организованог криминала. Већи обим популације је осигурао извор за регрутовање криминалаца, клијената и жртва, потребан да би настала профитабилна тржишта незаконите робе и услуга (Howell & Moore 2010).

Новије анализе су потврдиле да су бројност становништва и густина насељености важни фактори који омогућавају диверсификацију форми криминалног организовања (van Dijk 2008, 92). Интензивирање динамике у криминалном организовању, корупција као метод којим су се кооптирала доносиоци политичких одлука, као и представници институција са репресеивним овлашћењима, постајала је све раширенија. Управо то бујање корупције представља кључни фактор за обезбеђивање релативно несметаног обављања криминалних активности. Рани облици криминалне организације су имале висок степен кохезије у групи, деловали су локално, а због изражене сегрегације по деловима града, имали су и значајне етничке димензије, јер су припадници банде били одређеног етничког порекла и живели су одређеним деловима града (Pavićević & Bulatović 2017,

49). Друштвена дезорганизација узроковала је, историјски гледано, организовани криминал као једну од својих последица (Ferracuti & Bergalli 1970, 107).

Околности које су услов за овакво друштвено повезивање у вези су са ниским нивоом узајамног поверења које представља социјални капитал ван уског круга сопствене породице. Када је поштовање закона обезбеђено снажном присилом, то неповерење се може превазићи иницирањем и учествовањем у судском поступку да би се неслагање разрешило, али када не постоји владавина права, јер закони нису делотворни и судски систем је мањкав, заштита се не очекује од власти (као што је, на пример, заштита од кршења уговорних обавеза) већ мора да се потражи негде другде.

То што су се прво се издвојиле банде ирског и јеврејског порекла, па онда оне италијанског и пољског порекла, рефлектује локалне културне и економске специфичности. Те банде је одликовала употреба насиља, било да је оно стварно или имплицитно уз помоћ генерисања страха или његовом експлоатацијом, а бавиле су се трговином нелегалном робом и услугама, али и активностима као што је решавање спорова унутар заједнице, обично у одсуству ефикасних институционалних механизма. Ако би се индивидуални и групни сукоби посматрали у тоталитету, онда је могућа перспектива да су се банде издвојиле као својеврсна противтежа друштвеном, политичком или економском окружењу.

Приход од новонасталог илегалног тржишта производње, продаје и транспорта алкохолних пића био је без преседана у дотадашњој друштвеној пракси. Тиме је подстакнуто стварање пословних веза између криминалних група, како у националним оквирима, тако и у виду „прекограничне сарадње“ (Howell & Moore 2010, 14). Тако је прохибиција унела драматичне промене у друштвене и привредне односе.

С обзиром на карактеристике традиционалних банди због којих се могу сматрати организованим ентитетима (постојање одређене хијерархијски организоване структуре, подела рада унутар банде, континуитет активности и ангажман у више од једне криминалне активности) у компаративној перспективи, могуће је потврдити ове увиде као независне од специфичне структуре и активности.

И данас се, код сличних савремених криминалних структура које се означавају као уличне банде, уочава да функционишу на истим темељним принципима као традиционалне банде. Ови принципи се на енглеском језику мнемонички изражавају као „три р“, према

почетним словима речи којима се означавају: репутација, поштовање и освета (*reputation, respect, retaliation*) (Pavićević & Bulatović 2017, 50). Репутација дефинише статус – за неометано и безбедно обављање криминалне делатности потребно је поштовање, а принцип освете се јавља у контексту обезбеђивања гаранција за реализовање активности банде. Насиље је у функцији сва три претходно описана принципа, али оно је у деловању банде углавном тактичке природе и усмерено је на постизање краткорочних циљева. То се јасно разликује код савремене организоване криминалне групе која насиље користе више стратешки, за консолидовање дугорочних циљева, укључујући и реинвестирање своје криминалне добити са циљем осигуравања даљег профитирања организације. Интеракције припадника банде и њених активности суштински обележава тајност, а са ангажманом на прикупљању информација, директно је у корелацији са опстанком организације и контролом над успешношћу реализације криминалних циљева.

Са већим степеном регулације структуре и интеракције и већим степеном контроле криминалних активности, деловање припадника банди постајало је организованије, било је повезано са вршењем сложенијих, озбиљнијих дела и на тај начин еволуирало у „организовани криминал“ (Fulvetti 2004, 57).

Организациона способност диверсификације активности како би се ресурси акумулирали на одржив начин, тј. како би се ширио обухват делатности организације, пре свега, посредством броја и врсте вршења дела, указују на процес метаморфозе традиционалних банди у савремену форму организованог криминалитета, и тиме потврђују постојање односа узајамности између организованости и резултата и чине је кључним квалитетом (Weisel 2002, 31).

Интеграцијом у друштвене структуре омогућава се легализација криминалног профита и диверсификација делатности, што је основ одржавања и повећавања моћи организованог криминала, а уједно, елемент по коме се организовани криминалитет разликује од криминалних банди које функционишу изван главног друштвеног тока (Pavićević & Bulatović 2017, 50).

Доктринарна оцена прописивања квалификаторних околности јесте да то доприноси бољем остваривању сврхе инкриминације и има позитиван утицај на оперативне аспекте борбе против организованог криминала (Stojanović & Kolarić 2015, 15). Одређење организованог криминала на одговарајући начин предуслов је за успешну друштвену контролу, јер се она, према искуствима земаља које

су у њој постигле значајне резултате, не састоји превасходно у сузбијању његових манифестација, већ пре свега у борби против саме криминалне организације која има посебне методолошке особености.

ЗАКЉУЧАК

Мрачна прича о организованом криминалу прича се о мрачним актерима који обликују мрачно друштво: корумпирано и некомпетентно правосуђе, појединци јачи од државе и повезани са онима у чијим је рукама власт, локални моћници који тероришу све око себе јер за њих не важи закон итд. Све то су елементи онога што се назива „хоботница организованог криминала“. Сваки сегмент те хоботнице је једна криминална организација.

Сама појава организованог криминала увек је повезана управо са пропустима у раду институција. Карактеристике савременог транснационалног организованог криминала који је настао као умрежавање различитих криминалних система на глобалном нивоу мења културни, организациони и економско-политички контекст који настаје као део тржишних, медијских и глобализацијских трендова у савременом друштву. Условљен је новим друштвеним и културним контекстом, који је у великој мери обележен масовном културом насиља и мрежном организацијом која измиче традиционалним формама и хијерахијама организованог криминала. Ако се социјални бандитизам могао препознати у традиционалним облицима организованог криминала у расцепу између легалног и легитимног, модерни организовани криминал се пре може повезати са замућеном границом између легалног и нелегалног која је присутна у политичко економском пејзажу модерног света. Како је корупција кључни метод одговора криминалних организација на притиске (тржишне, регулаторне итд.), смањење потражње за производима и услугама који су нелегални, утиче на друштвену контролу и на спречавање корупције на свим нивоима. А у томе је потребно институционално, стратешки, систематски и проактивно деловати, јер праћењем етиологије појавности организованог криминала, у својој напредној еволутивној фази, он добија обележја државног тероризма. Институције испуњавају своју сврху само ако обезбеђују да се друштвене активности одвијају на континуиран, стандардизован и предвидив начин. За грађане је кључна перспектива да ли им институције омогућавају задовољавање својих егзистенцијалних интереса и потреба.

Извесно је да је организовани криминал динамична појава, која се континуирано прилагођава и јавља у новим конфигурација-

ма, као и да штета коју организовани криминал наноси друштву има вишеструке димензије које заузимају спектар између директних и опипљивих последица, као што је физичка повреда, до апстрактног утицаја на живот у заједници нарушавањем структуре веза у друштву путем корупције. Када постоји корупција, постоји и конфликт интереса, јер је он мотивационо полазиште за корупцију. Због тога је сукоб интереса незаобилазан индикатор постојања корупције. Не може се довољно нагласити колико је важан квалитет управљања у друштву, у смислу значења англосаксонског термина *governance* (институционално, државно управљање). Добро управљање државом је кључни елемент стратегије борбе против организованог криминала.

Литература

- Abadinsky, Howard. 2009. *Organized Crime*, 4th edition. UK: Cengage Learning.
- Adamoli, Sabrina, Andrea Di Nicola, Ernesto Savona & Paola Zoffi 1998. *Organised Crime Around the World*. Helsinki: Heuni.
- Akers, Ronald & Matsueda Ross. 1989. "Donald R. Cressey: An Intellectual Portrait of a Criminologist". *Sociological Inquiry* 59 (4): 423–438.
- Albanese, Jay. 2004. "North American Organised Crime". *Global Crime* 6 (1): 8–18.
- Albini, Joseph & Jeffrey J. McIlwain. 2012. *Deconstructing Organized Crime: An Historical and Theoretical Study*. Jefferson NC: MacFarland.
- Albini, Joseph. 1988. "Donald Cressey's Contributions to the Study of Organized Crime: An Evaluation". *Crime and Delinquency* 34 (3): 338–354.
- Allum, Felia & Panos Kostakos. 2010. "Introduction: Deconstruction in Progress: Towards a Better understanding of Organised Crime?". In *Defining and Defying Organised Crime: Discourse, Perceptions and Reality*, eds. Felia Allum & Panos Kostakos, 1–12. Routledge.
- Beare, Margaret & Frederik Martens. 1998. "Policing organized crime: The comparative structures, traditions, and policies within the United States and Canada". *Journal of Contemporary Criminal Justice* 14 (4): 398–427.
- Conklin, John. 2011. *Criminology*. 11th edition. USA: Hall.
- Conly, Catherine, Patricia Kelly, Paul Mahanna & Lynn Warner. 1993. *Street Gangs: Current Knowledge and Strategies*. Darby, PA DIANE Publishing.
- Considine, Mark. 2005. *Making Public Policy: Institutions, Actors, Strategies*. Malden, MA; Polity Press.
- Courakis, Nestor. 2001. "Financial Crime Today: Greece as a European Case Study". *European Journal on Criminal Policy and Research* 9 (2): 197–219.
- Cressey, Donald. 1969. *Theft of the Nation: The structure and operations of organized crime in America*. Transaction Publishers.

- Desroches, Frederic John. 2003. "Drug trafficking and Organized Crime in Canada: A Study of High Level Drug Networks". In *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption*, ed. Margaret Beare. University of Toronto Press.
- Ferracuti, Franco & Roberto Bergalli. 1970. *Criminological Research Trends in Latin America*. Rome: United Nation Social Defence Institute, UNSDRI.
- Fulcher, James & John Scott. 2007. *Sociology*, 3rd edition. Oxford University Press.
- Fulvetti, Gianluca. 2004. "The Mafia and the 'Problem of the Mafia': Organised Crime in Italy, 1820–1970". In *Organised Crime in Europe Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*, eds. Letizia Paoli & Cyril Fijnaut, 47–75. Dordrecht: Springer.
- Gaines, Larry & Roger Miller. 2015. *Criminal Justice in Action: The Core*, 8th edition. Thomson Wadsworth.
- Galeotti, Mark. 2004. "Introduction: Global Crime Today". *Global Crime* 6 (1–2): 1–7.
- Gilinskiy, Yakov. 2006. "Crime in Contemporary Russia". *European Journal of Criminology* 3 (3): 259–292.
- Hagan, Frank. 2006. "Organized crime" and "organized crime": Indeterminate problems of definition". *Trends in Organized Crime* 9 (4): 127–137.
- Hagan, Frank. 2008. *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, 6th edition. Sage.
- Hauck, Pierre & Sven Peterke. 2010. "Organized crime and gang violence in national and international law". *International Review of the Red Cross* 92 (878): 407–436.
- Howell, James & John Moore. 2010. "History of Street Gangs in the United States". *National Gang Center Bulletin* 4.
- Howson, Gerald 1970. *Thief-Taker General: Jonathan Wild and the Emergence of Crime and Corruption as a Way of Life in Eighteenth-Century England*. Routledge.
- Ignjatović, Đorđe & Milan Škulić. 2010. *Organizovani kriminalitet*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ignjatović, Đorđe. 2006. *Kriminološko nasleđe*. Beograd: Službeni glasnik.
- Janković, Miloš & Brankica Janković. 2014. „Organizovane kriminalne grupe kao subjekti ugrožavanja bezbednosti”. *Nauka, bezbednost, policija* 3: 135–153.
- Jovašević, Dragan. 2012. „Organizovani kriminal – pojam i karakteristike u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije”. *Godišnjak fakulteta pravnih nauka*. Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron” 2 (2): 74–98.
- Lehman, Jeffrey & Shirelle Phelps. 2005. *West's Encyclopedia of American Law*. 2nd edition, Volume 10. Thomson and Gale.

- Levi, Michael. 2002. "The Organisation of Serious Crimes". In *The Oxford Handbook of Criminology*, eds. Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner, 878–891. Oxford University Press.
- Klark, Remzi. 2009. *Kriminalitet u Americi*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Maltz, Michael. 1976. "On Defining "Organized Crime": The Development of a Definition and a Typology". *Crime and Delinquency* 22 (3): 338–346.
- Maltz, Michael. 1986. "Toward Defining Organised Crime". *The Politics and Economics of Organised Crime*, eds. Hugh Alexander & Gerald Caiden, 21–35. D.C.: Heath and Company.
- Maltz, Michael. 1994. "Defining Organized Crime". In *Handbook of Organized Crime in the United States*, eds. Robert J. Kelly, Ko-Lin Chin & Rufus Schatzberg, 21–38. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group.
- Mitrović, Milovan. 2007. „Društveni sukobi i kriminalitet”. *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, prir. Đorđe Ignjatović, 104–120. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Nedeljković, Saša. 2006. „Organizovani kriminalitet kao višeznačna potkultura: hajdučija između građanske i nacionalne ideologije, i između narodne i nacionalne kulture”. *Glasnik Etnografskog muzeja* 70: 235–269.
- Nikolić, Goran. 2012. „Pojam i karakteristike organizovanog kriminaliteta”. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu: zbornik radova studenata doktorskih akademskih studija*, 91–104. Niš: Pravni fakultet.
- O'Donnell, James 1990. *Word Gloss*. Dublin: Institute of Public Administration.
- Paoli, Letizia. 2002. "The Paradoxes of Organized Crime". *Crime, Law and Social Change* 37: 51–97.
- Pavićević, Olivera & Aleksandra Bulatović. 2017. „Transformacija kriminalnih organizacija kroz konstrukt socijalnog banditizma”. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* 34 (1): 43–58.
- Reinares, Fernando & Carlos Resa, 2014. "Transnational Organized Crime as an Increasing Threat to the National Security of Democratic Regimes: Assessing Political Impacts and Evaluating State Responses". www.nato.int/acad/fellow/97-99/reinares.pdf, asp (pristupljeno 1. septembra 2014).
- Salerno, Ralph & John S. Tompkins. 1969 *The Crime Confederation: Cosa Nostra and Allied Operations in Organized Crime*. Garden City, NY: Doubleday.
- Sánchez-Jankowski, Martin. 2003. "Gangs and Social Change". *Theoretical Criminology* 7 (2): 191–216.
- Sapru, R. K. 2011. *Public Policy, Art and Craft of Policy Analysis*, 2nd edition. New Delhi: PHI Learning Private Ltd.
- Sheridan, Thomas. 1975. "Electronic Intelligence Gathering and the Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968". *Fordham Law Review* 44 (2): 351.

- Smith, Carter, Jeff Rush & Catherine Burton. 2013. "Street gangs, organized crime groups, and terrorists: Differentiating criminal organizations". *Investigative Sciences Journal* 5 (1): 1–18.
- Stepić, Dragica. 2010. „Organizovani kriminal u regionu jugoistočne Evrope: Etiološka obeležja, zajedničke karakteristike i najčešći pojavni oblici”. *Strani pravni život* 3: 137–160.
- Škulić, Milan. 2014. „Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnompravnom smislu i saučesništva”. *Nauka, bezbednost, policija* 3: 1–26.
- UN, *The Ninth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders* (A.CONF. 169/15/Add.1). New York: United Nations.
- van Dijk, Jan. 2008. *The World of Crime: Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World*. Sage.
- van Duyne, Petrus. 1997. "Organized Crime, Corruption and Power". *Crime, Law and Social Change* 26 (3): 201–238.
- van Duyne, Petrus. 2007. „Korupcija i feudalističko vršenje vlasti”. U *Feudalizam u novom obličju: ogledi o klijentelizmu, korupciji, organizovanom kriminalu i pokušajima reforme*, prir. Petrus van Duyne & Stefrano Donati, 9–21. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.
- von Lampe, Klaus. 2001. "Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America". *Forum on Crime and Society* 1 (2): 99–118.
- Walker, Samuel & Randolph Boehm. 1997. *Records of the Wickersham Commission on Law Observance and Enforcement*. Bethesda, MD: University Publications of America.
- Weisel, Deborah Lamm 2002. "The Evolution of Street Gangs: An Examination of Form and Variation". In *Responding to Gangs: Evaluation and Research*, ed. Winifred Reed & Scott Decker, 25–65. USA: National Institute of Justice.
- Woodiwiss, Michael. 2004. "World of Organized Crime". *Global Crime* 6 (2): 230–240.
- Wright, Alan. 2006. *Organised Crime*. Willan Publishing, Cullompton, Devon and Portland.

Примљено / Received: 15. 11. 2021.

Прихваћено / Accepted: 18. 04. 2022.